

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

Факультет історії та географії

Кафедра географії та методики її навчання

Рекомендовано до захисту

«27» квітня 2021р.,
протокол № 8
Зав. кафедри [підпис]
(підпис)

Кваліфікаційна робота

на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

ОРГАНІЗАЦІЯ РЕЛІГІЙНОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

Виконав: студент 4 курсу, групи Т-46
спеціальності 242 Туризм
Ващенко Л. А.

Керівник Вішнікіна Л. П.

(прізвище та ініціали)

Рецензент Тараненко О. О.
(прізвище та ініціали)

Захищено 4 червня 2021 р.

кількість балів: 78

значення оцінки добре

Голова Екзаменаційної комісії [підпис] Шукалова Л. Л.
(підпис) (прізвище та ініціали)

Полтава-2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТА ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ У СВІТІ.....	6
1.1. Теоретичні засади організації релігійного та паломницького туризму	6
1.2. Історія розвитку релігійного та паломницького туризму у світі.	10
1.3. Основні чинники, що впливають на розвиток міждержавних паломницьких потоків.	14
1.4. Основні світові центри релігійного паломництва	18
РОЗДІЛ 2. ПЕРЕДУМОВИ І РОЗВИТОК РЕЛІГІЙНОГО ТА ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	22
2.1. Історія розвитку релігійного та паломницького туризму у Україні.	22
2.2. Напрямки розвитку релігійного та паломницького туризму в Україні.....	24
2.3. Просторове розташування об'єктів релігійного паломництва в Україні.....	26
РОЗДІЛ 3. СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТА ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ.....	31
3.1. Проблематика паломницького туризму в Україні.....	31
3.2. Релігійний та паломницький туризм як один із чинників регіонального розвитку економіки України	34
3.3. Розробка релігійно-паломницького туру в Україні.....	37
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45
ДОДАТКИ.....	49

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Паломництво – це складне соціокультурне явище, яке відіграє важливу роль у сучасному соціальному житті. У деяких релігіях паломництво є невід’ємною ознакою релігійності та засобом духовної практики. Найважливіші місця паломництва щороку приймають мільйони паломників.

Багато місць паломництва пов'язані з різними природними об'єктами (лісами, печерами, джерелами), а в деяких релігіях вони є предметами поклоніння. Наявність паломницьких ресурсів (чудотворних ікон, мощей святих та благословенних, цілющих джерел) має велике значення для розвитку паломництва та формування потоків паломників. Транспортна доступність святинь, де чудотворні ікони чи мощі святих виставляються для святкування та поклоніння, наявність інфраструктури паломників, сакральне та історичне значення цих святинь впливають на кількість паломників.

Паломницький туризм приваблює людей, які прагнуть розширити свій духовний та культурний кругозір, знайти себе, присвятити себе молитві, попрацювати над собою, виявити бажання здійснити паломництво до святого місця та знайти однодумців, з якими вони можуть поділитися своїми переконаннями. Актуальність дослідження визначається необхідністю вивчення релігійного туризму, з'ясування значення і впливу паломництва на динаміку та географію туристичних потоків.

Відвідування святих місць здавна було однією з найважливіших і шанованих традицій нашого народу, нерозривно пов'язаних із самою суттю православної віри. Однак у роки Радянської влади подорожі до святих місць стали скоріше пізнавальними, ніж священними. Багато культових місць було перетворено на музеї, концертні зали тощо, і стали виступати не як предмети культу, а як об'єкти туризму.

Слід зазначити, що релігійний туризм відіграє важливу роль у системі міжнародного та внутрішнього туризму. Люди вирушають у паломництво та оглядові екскурсії до святих місць та релігійних центрів. Вони прагнуть брати участь у релігійних церемоніях, молитися, приносити жертви.

Релігія впливає на формування самосвідомості та стереотипів поведінки людей. Релігійний туризм є невід'ємною частиною сучасної туристичної галузі. Він має свої різновиди: паломницький туризм та освітній туризм релігійної спрямованості.

У ХХ ст. індустрія туризму швидко розвивалася, вдосконалювалися транспортні засоби та засоби зв'язку. Люди мають більше можливостей відвідувати святі місця своєї релігії. Тоді ж виникло бажання приєднатися до духовних здобутків народів інших країн, зрозуміти суть їх релігії. Паломники зацікавлені у безпосередній участі у релігійних культурах.

Паломники в основному сповідують релігію, святі місця якої вони прийшли поклонятися. Екскурсії, відвідування музеїв, виставки для них є другорядним, супутнім завданням. Актуальність дослідження пояснюється, й тим, що наразі призначення багатьох культових місць набувають свого первісного змісту, вони стають предметами поклоніння та предметами пізнання. Особливої уваги вимагають дослідження паломницько-туристичних потоків на теренах України.

Дослідженню теоретичних засад та сучасних тенденцій розвитку релігійного та паломницького туризму присвячено чимало досліджень та публікацій. До найбільш ґрунтовних варто віднести роботи таких авторів як А. Ковальчук, О. Любіцева, А. Манько, С. Романчук, Т. Чикурова, О. Чміль, Е. Зеленова, К. Griffin, R. Raj, О. Бордун.

Отже, релігійні цінності є частиною об'єктів культурної спадщини та туризму. Релігійні туристи та, насамперед, паломники вирушають у подорож, коли їм потрібно виконати щось більше, ніж звичайні культові дії в умовах звичного для них середовища проживання. Люди їдуть у поїздки до святих

місць з різними мотивами: молитися, вирішувати особисті проблеми, знаходити відповідну релігію, духовну школу та систему цінностей, знайомитись із культурною спадщиною країни.

Об'єкт дослідження – релігійно-паломницький туризм у світі.

Предмет дослідження – організація релігійного туризму в Україні.

Мета дослідження полягає в розкритті специфіки розвитку релігійного туризму в Україні.

Завданнями дослідження:

- проаналізувати теоретичні засади та історичні передумови розвитку релігійного туризму;

- схарактеризувати сучасні напрямки розвитку релігійного туризму в Україні;

- окреслити особливості просторового розташування об'єктів релігійного туризму в Україні та світі;

- розробити релігійно-паломницький тур в межах України.

Методи дослідження. Для написання бакалаврської роботи були використані такі методи, як аналіз, синтез, індукція, дедукція, узагальнення, абстрагування.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що його матеріали можуть бути використані у процесі навчання у старших класах закладів загальної середньої освіти та у закладах вищої освіти, для розробки паломницьких турів в Україні. Авторський внесок полягає у розробці релігійно-паломницького туру Жовківщиною у межах Львівської області.

Бакалаврська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи складає 61 сторінку.

РОЗДІЛ 1

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТА ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ У СВІТІ

1.1. Теоретичні засади організації релігійного та паломницького туризму

Термін «паломництво», як вважають філологи, походить від слова «пальма» - гілки саме цього дерева привозили перші паломники християни, що побували в Святій землі під час свята «Вхід Господній в Єрусалим». У XV в. Для паломників з Європи були розроблені спеціальні маршрути, або «шляховики», від берегів Рони до річки Йордан. Однак найперші путівники для паломників, або "ітенірарії", були написані грецькою мовою у Візантії ще в VIII ст. Хрестові походи закріпили традицію паломництва в Святу землю. За даними СОТ, щорічно здійснюють паломництво більше 200 млн. Чоловік

Релігійний туризм та його різновиди представлені у різних формах. Паломницький туризм є основним видом релігійного туризму. У дев'яностих роках XX століття забуте слово паломництво увійшло в загальнодоступний лексикон. У зв'язку з відкриттям кордонів багато наших співвітчизників виїхали за кордон. Ці поїздки не мали однієї мети [36, с. 14].

Однак значною мірою людей спонукало бажання побачити інші країни, доторкнутися до досвіду життя інших народів. Деякі з цих поїздок були здійснені до країн, що цікавлять релігійну людину. Наприклад, до Святої Землі, до Греції, до Єгипту. Зосереджуючись на пробудженні релігійної свідомості в Україні, туристичні агенції почали активно використовувати незнайоме слово паломництво стосовно своїх турів для залучення клієнтів.

Паломництво (паломництво) – прогулянка або подорож до святих місць з чітко визначеними культовими цілями. Паломництво в тій чи іншій формі прийняте майже у всіх релігіях та язичницьких культурах. В даний час паломники

широко використовують послуги туристичної галузі; для організації таких турів створюються спеціальні туристичні компанії. Паломницькі тури, на відміну від релігійно - пізнавальних чи культурно-історичних, несуть певну віру в значення церемонії, а не лише в пізнавальні цілі. Розважальний розділ програми був значно скорочений, хоча оздоровчий та освітній відпочинок як такий допустимий [16, с. 92].

Сенс паломництва полягає в поклонінні святим місцям. Це поклоніння має релігійний характер і пов'язане з виконанням богослужінь та молитов у шанованих святинях. Будь-яке інше відвідування святих місць, яке не пов'язане з релігійним культом, строго кажучи, не має нічого спільного з канонічним паломництвом. Цей тип релігійного туризму – це колекція поїздок представників різних релігій для паломницьких цілей.

Ми можемо розуміти паломництво як подорож людей для поклоніння святим місцям. Багато різних мотивів спонукає людей здійснювати паломництво. Спочатку виконання релігійної церемонії (молитва, причастя, сповідь). Релігійні таїнства представляють найважливішу внутрішню основу, зміст життя православної церкви.

По-друге, духовний розвиток. Десятки і сотні тисяч різного роду людей тягнуться до наших монастирів саме за духовною їжею. По-третє, отримання благодаті, духовних та фізичних порад. По-четверте, релігійна освіта. По-п'яте, поклоніння святому місцю, храму, мощам. Паломництво передбачає певне ставлення людини до реальності.

Психологічні характеристики паломників дуже різноманітні. Паломник у більшості випадків - це глибоко релігійна людина з уже усталеною системою цінностей. Він готовий на деякий час пожертвувати своїм звичним способом життя: соціальним колом, задоволеннями, їжею для досягнення своїх духовних і моральних цілей [3, с. 99].

Одним із важливих аспектів паломницьких поїздок є їх духовна та освітня складова. Відвідуючи святі місця, люди дізнаються про історію та

духовні традиції монастирів та храмів, особливості богослужіння, святих та відданих побожних, життя та діяльність яких була пов'язана зі святинями, включеними до паломницького маршруту. Паломники мають можливість поспілкуватися з жителями монастирів, деякі з них знаходять тут духовних отців.

Турист, який подорожує з релігійними цілями - це особа, яка виїжджає за межі країни постійного проживання на термін не більше шести місяців, щоб відвідати святі місця та центри релігій. Під релігійним туризмом слід розуміти діяльність, пов'язану з наданням послуг та задоволенням потреб туристів, які подорожують до святих місць та релігійних центрів поза своїм звичним оточенням.

Релігійний туризм поділяється на два основних типи: - паломницький туризм; - релігійний туризм екскурсійної та освітньої спрямованості. У паломницькому туризмі виділяється духовно-паломницький туризм. Паломницький туризм - це поєднання поїздок представників різних конфесій для паломницьких цілей. Паломництво - це бажання віруючих поклонятися святим місцям [1, с. 6]

Індустрія релігійного туризму є невід'ємною частиною всієї індустрії туризму. Його можна розділити на наступні чотири сегменти:

- підприємства розміщення - сукупність спеціалізованих засобів розміщення (готелі, кемпінги, гуртожитки, монастирські келії);
- заклади громадського харчування - сукупність спеціалізованих закладів громадського харчування;
- транспортні підприємства;
- релігійні предмети експонування:
- культові споруди (монастирі, святилища, храми, храмові комплекси, каплиці, каплиці тощо);
- природні предмети культу (святі джерела, гаї, озера, ставки тощо);

- предмети культу малих форм (придорожні хрести, вівтарі, храми) [1, с. 9].

У наш час часто можна почути такі фрази, як: «паломницький туризм», «паломницька екскурсія», «паломницька екскурсія» тощо. Усі ці вирази впливають із нерозуміння сутності паломництва, з його зближення з туризмом через суто зовнішню схожість. І паломництво, і туризм пов'язані з темою подорожей.

Однак, незважаючи на подібність, вони мають інший характер. Навіть відвідуючи одні й ті ж святі місця, паломники та туристи роблять це по-різному. Головне в релігійній формі туризму - ознайомлення з історією святих місць, життям святих, архітектурою, церковним мистецтвом. Про все це розповідається на екскурсії, яка є найважливішим елементом поїздки для туриста. Головне в паломництві - це молитва, поклоніння та релігійне поклоніння святиням.

Будь-яка туристична поїздка мотивована по своїй суті. На основі мотивації приймається рішення про вибір туристичного продукту та його складових елементів. Мотиви людини певною мірою формують її споживчу поведінку.

На думку деяких авторів, турист може мати багато стимулів, але лише деякі з них здатні вплинути на остаточне рішення.

Мотиваційна поведінка туристів зазнає глибоких змін. Однією з головних сучасних тенденцій є відхід від масових форм туризму до альтернативних форм туризму, заснованих на особливих інтересах.

Цілі в кінцевому рахунку визначаються потребами, які можна задовольнити під час подорожі. Потреба на психологічному рівні виступає мотивом, який спонукає людей до подорожей. Задоволення духовних потреб втілюється в особливому виді подорожей - паломництві [15, с. 86].

Для професіоналів туристичної галузі надзвичайно важливо правильно розуміти, які мотиви спонукають людей вирушати в паломницькі подорожі.

Чітке розуміння мотивів та потреб паломників допоможе створити туристичні продукти, які відповідають очікуванням, та визначити цільові сегменти ринку

1.2. Історія розвитку релігійного та паломницького туризму у світі

У всі віки вітчизняної історії паломниками, безсумнівно, вважали людей, які вчинили далеке Богомільний подорож в Святу Землю, Константинополь і Афон, а також до інших святих місць Вселенського Православ'я.

З появою в Стародавній Русі храмів і монастирів і у нас склалися свої, вітчизняні, традиції поклоніння чесним мощам Божих праведників, чудотворним і шанованим іконам і святим хрестів.

З давніх-давен паломництво по святих місцях було однією з найбільш важливих спасенних традицій вітчизняного народу. Улюбленим духовним подвигом православних паломників були часом надзвичайно тривалі ходіння пішки по великим просторам Святої Русі.

Відправленням паломників або людей, які вважали себе такими, взяли на себе вітчизняні та зарубіжні туристичні фірми, які при цьому також не знали, як організовуються богомільні подорожі. Таким чином, масові поїздки українців до святих місць в 90-і роки минулого століття носили характер переважно релігійного туризму.

У сучасному науковому співтоваристві склалося стійке визначення туристських подорожей, пов'язаних з відвідуванням релігійних об'єктів з різними цілями. «Релігійний туризм - це світське подорож, яке здійснюється з для культурно-пізнавальними цілями і в формі екскурсійних та ознайомчих поїздок до об'єктів релігійного поклоніння, історико-культурним та природним об'єктам, але при цьому його учасники не здійснюють обов'язкових для паломників сакральних ритуалів» [2, с. 90]

Він є підвидом культурно-пізнавального туризму, а також діяльністю по організації відвідування туристами, які перебувають поза звичайного

середовища проживання, релігійних та визначних місць, пов'язаних з культурною і природною спадщиною, що належать до існуючих і пішли в історичне минуле віруваннями і релігіям.

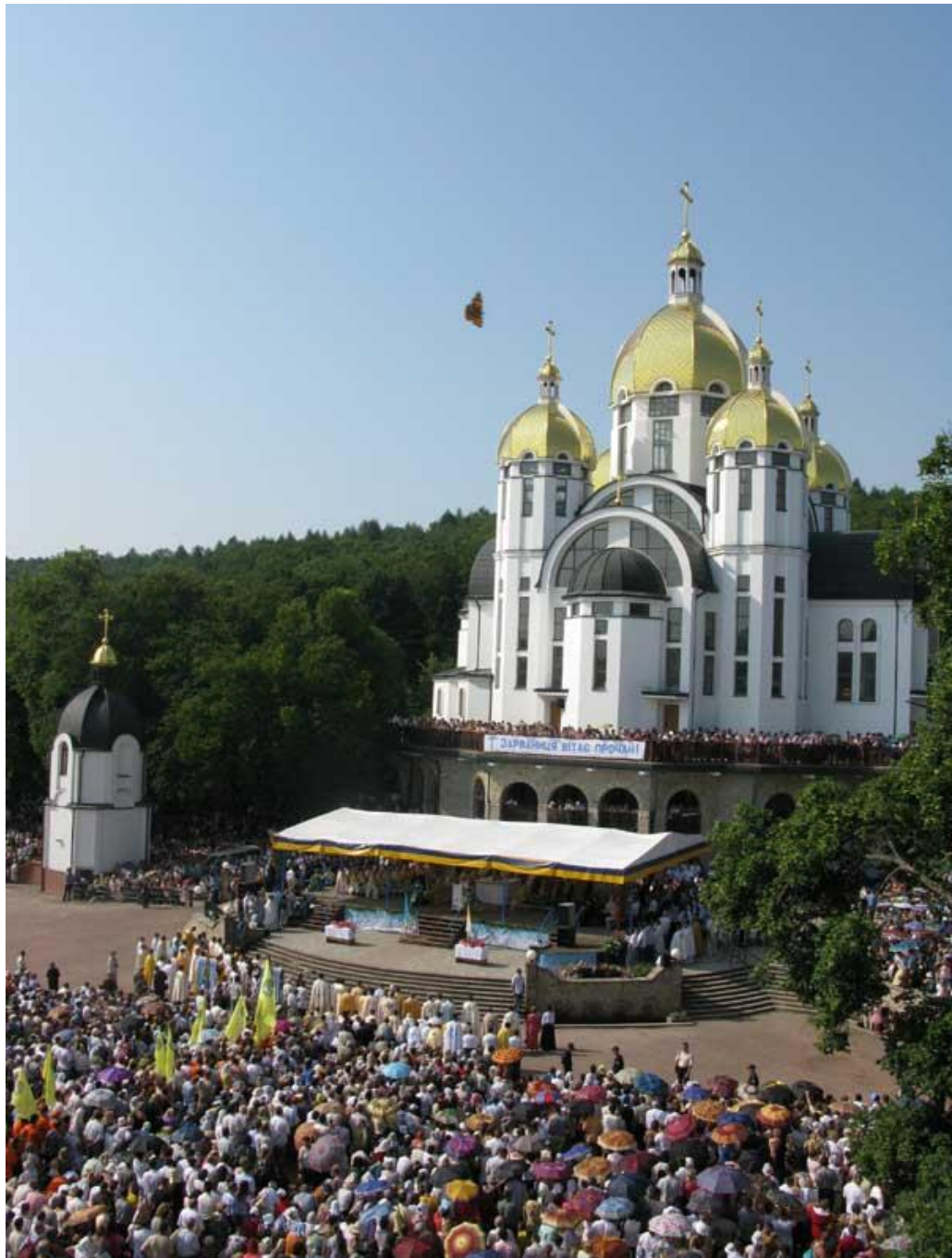

Рис. 1.1. Марійський духовний центр у Зарваниці

Релігійний туризм здійснюється в формі туристських і екскурсійних поїздок до релігійних об'єктів, але при цьому учасники цих подорожей не

здійснюють сакральних ритуалів (в усякому разі, їх вчинення не входить в програму або носить факультативний характер).

Поряд з культурно-пізнавальними і освітніми видами туристських подорожей виділяються інші види і підвиди, в тому числі туризм ностальгічний і подієвий. Якщо виходити з того, що туризм і паломництво не тотожні один одному і є різними соціокультурними видами діяльності, то доведеться визнати і той факт, що застосування щодо паломництва термінів, запозичених з туристської індустрії: «паломницький туризм», «паломницький продукт», «паломницький тур», «мирське паломництво» і т.д. видається некоректним [2].

Визнаючи недоцільним використання самого виразу «мирське паломництво», яке по суті відноситься до туризму, важливо відзначити, що за спробами змішання різних видів соціокультурної діяльності (особливо в сфері науки і освіти) існує тенденція до згортання культурного і цивілізаційного різноманіття людської діяльності, характерна для глобалізованого світу. Домінування цієї тенденції призводить до суттєвого спотворення уявлень про сутність самого явища, яким є паломництво.

«Паломництво є традиційний вид релігійної діяльності, який є подорожжю віруючих людей з метою відвідування та поклоніння святиням, що знаходяться поза межами їх постійного місця проживання» [3, с. 214]. Паломницькі подорожі в світових і національних релігіях традиційно поділяються на два види: внутрішні і закордонні

Тривалі паломницькі подорожі, будучи традиційним інструментом міжкультурного спілкування, придбали у світовій історії особливого значення як засіб взаємозбагачення культур різних народів і релігійних традицій. Релігійне паломництво прямо пов'язане з міжкультурною комунікацією. Паломники, виходячи за межі звичного їм «свого» національного культурного світу і добираючись до святих місць, виявлялися на «перехресті культур», оскільки їх шлях, як правило, проходив через землі, які представляли складні етно-релігійні освіти, переплетення цивілізаційних моделей і традицій.

Важливим аспектом комунікативної функції було спілкування паломника з представниками інших культур.

У всіх великих містах, таких як Константинополь, Єрусалим, Каїр, Олександрія, Дамаск, Салоніки і інші, українські паломники обов'язково відвідували торгові ряди, базари, великі і дрібні купецькі лавки, які описували у своїх ходіння. Широка і активна торгівля йшла кожен день, з раннього ранку до пізнього вечора, біля храму Воскресіння Господнього в Єрусалимі, де продавалися паломницькі реліквії і сувеніри, розраховані, насамперед, на приїжджих прочан.

На єрусалимських базарах паломники купували місцеві, палестинські вироби, в тому числі церковне начиння з срібла, перламутру, дерева і шкіри, а також привезені з далеких країн шовкові і бавовняні тканини, порцелянову і скляний посуд, прикраси, кава, оливкова олія, фініки, пахоці і багато іншого.

Високо цінувалися паломниками придбані в Святій Землі помітно Євлогій, натільні хрести та іконки, зроблені з перламутру, християнські чотки, вирізані з рідкісних порід дерева або кістки, єрусалимські свічки, обпалені біля Гробу Господнього, похоронні покриви, дбайливо збережені прочанами до смерті, паломницькі ціпки, спрацьовані з кипариса.

У багатьох містах Близького Сходу, але перш за все в Єрусалимі напередодні Вербної неділі починали працювати спеціальні базари, де продавалися пальмові гілки, частина з яких спеціально скручувалась у вигляді хреста.

Всі паломники, які приїжджали до Єрусалиму на Великдень, обов'язково купували пальмові гілки, які вони вивозили з собою на батьківщину як пам'ятні реліквії. Ця багатовікова традиція, пов'язана з виробництвом і реалізацією паломницьких сувенірів в Святій Землі, Греції, Сирії та інших країнах збереглися до теперішнього часу.

1.3. Основні чинники, що впливають на розвиток міждержавних паломницьких потоків

Одним з головних питань у вивченні феномена паломництва за кордоном є визначення відмінностей між релігійним і паломницьким туризмом. Почавши своє існування в період середньовіччя, паломницький туризм зазнав великих змін. Сучасний релігійний туризм і середньовічне паломництво, за образним порівнянням Г. Холдернесс (G. Holderness), співвідносяться один з одним «як предмет і відкидається їм тінь» [14, с. 7].

Таблиця 1.1

Фактори, що впливають на ріст релігійного туризму

№ п/п	Фактор	Вплив
1.	Пошук автентичності	Спонування споживачів до більш автентичного досвіду, такого як занурення себе у духовних та культурних традиціях, пов'язаних із певними релігіями та місцями паломництва
2.	Збільшення асортименту пропозицій	Поява більшої різноманітності туристичних продуктів, прагнення продовжити туристичний сезон
3.	Збільшення кількості туристичних агентів	Все більше агентів пропонує релігійний туризм, паломництва та церковні тури
4.	Пошук нового	Глобальна культура, де люди прагнуть до більш незвичних свят чи більшої диверсифікації протягом однієї поїздки
5.	Особиста віра	Релігійні поїздки розглядаються як спосіб перевірки особистих переконань та духовності
6.	Збереження культури	Визнання того, що релігія та духовність можуть

		допомогти зберегти культури та традиції
7.	Вплив медіа	Високий медіа-профіль надано багатьом найбільшим у світі паломницьким сайтам та релігійні святині
8.	Розширення ринку	Загальне розширення світового туристичного ринку
9.	Інтернет	Широке використання Інтернету, бронювання через Інтернет і все частіше використання інтелектуального

Істинного паломника характеризують навмисні самообмеження в їжі, побутових умовах, комфорті навколишнього середовища і т.д. Основною характеристикою паломника є спонтанне відчуття взаємного єдності, яке стирає будь-які соціальні кордону [6, с. 3]. Під час подорожі, паломники звертаються до традиційних релігійних практик, таким як читання молитов, духовний спів, поклоніння святим мощам і т.д. Вони, як правило, зупиняються при храмах, у родичів, а іноді у зовсім незнайомих людей. Господарі із задоволенням приймають мандрівників, оскільки це дає їм привід долучитися до священного дії [27, с. 75].

Якщо мандрівникам належить проживати в готелі, то асортимент послуг, що надаються і рейтинг готелю є для них другорядними. Найбільш важливими факторами, що впливають на споживче рішення про покупку туристичного продукту, виявляються графік, програма паломницької поїздки і гід. Вирішальну роль при виборі тур агентства грає його репутація з організації паломницьких поїздок. Ціна туру менш важлива для паломника, ніж його результати [29, с. 60]. Туристичні агентства та компанії, які бажають просувати паломницький туризм, повинні взяти до уваги ці фактори, щоб розробити ефективні маркетингові стратегії.

Ритуали, урочисті заходи, культові будівлі і інші релігійні пам'ятки, які мають як духовне, так і світське значення, привертають не тільки віруючих людей, але і простих туристів, чий мотиви і очікування часто не збігаються. Особи, що працюють в індустрії туризму, повинні мати уявлення про релігійні почуття віруючих і допомагати світським туристам коригувати свою поведінку, не нехтуючи труднощами досягнення консенсусу [24 с. 203].

Європа характеризується багатою мережею святих місць, які в середні століття були популярні у паломників. В Італії, Словаччини, Польщі влада докладає великі зусилля з просування паломницьких маршрутів, багатих історією та духовністю. Для Європейського Союзу підтримку напрямків, за якими подорожують як паломники, так і туристи, має вирішальне значення для сталого розвитку культурного туризму, що знаходить підтвердження в численних розроблюваних проектах.

У Словаччині, незважаючи на те, що країна не наділена високим статусом для релігійного туризму, особливо актуальним є вивчення і класифікація релігійних пам'яток і визначних пам'яток, пов'язаних зі специфікою та історичним розвитком території [4, с. 35]. Польські дослідники також вважають, що релігійний туризм є особливим видом туризму, який у багатьох провінціях Польщі має великий потенціал для розвитку. На жаль, всього лише одиниці з числа представників місцевого самоврядування ефективно використовують цей потенціал, який може принести вигоду для розвитку регіонів за рахунок налагодження співпраці між невеликими центрами по збільшенню числа паломників.

Кожен центр може внести свій унікальний внесок у розвиток паломницького туризму шляхом створення спільного туристичного продукту. Поєднання пам'яток і одночасного просування регіону сприятиме збільшенню інтересу з боку туристів - паломників. Розвиток цієї форми туризму послужить імпульсом для економічного відновлення і розвитку необхідної інфраструктури туризму в регіоні [30, с. 210].

Великий розмах в наукових дослідженнях за кордоном отримала типізація релігійних туристів на основі вивчення мотивів їх подорожей. Мотиваційні і поведінкові аспекти паломництва вивчаються за допомогою соціологічних методів - анкетування і інтерв'ювання, методу включеного спостереження за допомогою участі в священних ритуалах і церемоніях [8, с. 316], методу самоідентифікації (самоствітного визначення свого статусу). Майданчиками для проведення таких досліджень часто служать культові установи. Робляться спроби вивчення мотиваційних установок за допомогою аналізу інтерв'ю, публікованих в ЗМІ, оповідань прочан, розміщених в інтернет-блогах, а також використовуючи описові моделі паломників, наведені в науковій літературі. Більшість дослідників відзначають труднощі і обмеження при зборі даних, що пояснюється специфікою досліджуваного об'єкта.

Основні мотиви релігійних паломників, які відвідують святі місця, пов'язані з духовним вдосконаленням, оновленням, проханнями про Божу благодать, про здоров'я. Класифікація мотивів допомагає знайти можливості взаємодії між релігійними і світськими елементами туристичних поїздок, і розробляти стратегію залучення кожного типу мандрівників [12, с. 180].

Цікавим видається той факт, що вивчення піддаються не тільки мотиви самих паломників, але і мотивація інвесторів, що беруть участь в створенні релігійних туристичних продуктів. Вивчається також думка постійних мешканців святих місць, наприклад, буддійських ченців, представників ісламського світу, з приводу вторгнення численних приїжджих і пов'язаних з цим можливих змін в інфраструктурі, як життя і духовних практиках. Висловлюється думка, що соціально-культурні наслідки паломницького туризму сприймаються в цілому позитивно.

На згадку про скоєній подорожі релігійні туристи набувають різні матеріальні об'єкти - сувеніри, які необхідно сприймати як товари з певним значенням, виявляти і матеріалізувати ті особливості, якими туристи їх наділяють [17, с. 49].

Дослідження, проведене ізраїльським вченим Н. Коллінс-Креїнером (N.Collins-Kreiner) на основі географічних, демографічних та психологічних характеристик відвідувачів єврейських священних місць показало, що паломницькі святині приваблюють надзвичайно різноманітний контингент - від справжніх прочан, релігійних мандрівників, до світських туристів, що перетворює їх з чисто паломницьких об'єктів в релігійно-туристичні місця [5, с. 439].

Найчастіше релігійні святині цікавлять туристів як універсальні цінності. Наприклад, Гереме - музей під відкритим небом, печерні поселення історичної області Каппадокія в Туреччині, що входять до списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Дослідники стурбовані напруженістю, пов'язаною з неіконографіческою природою ісламу і спробами навмисного пошкодження фресок. Вони приходять до висновку про необхідність обговорення цієї проблеми під егідою об'єднують ідеалів ЮНЕСКО [31, с. 23].

Цілком очевидно, що подорожі, пов'язані з релігійними місцями і паломницькими фестивалями повинні приносити дохід не тільки розробникам самого туристичного продукту, а й тих місцях, по яких проходять паломницькі маршрути. Однак проведені підрахунки показують, що в результаті аскетизму структури споживання паломників, економічний ефект від їх присутності є мінімальними.

У зарубіжній фаховій літературі обговорюється також питання про використання інтернет в рекламі релігійного і паломницького туризму. Вивчення було проведено в Індії з використанням соціологічних методів - анкетування і інтерв'ювання паломників і членів Правління святинь. Також аналізувалися контенті сайтів Правлінь релігійних об'єктів.

1.4. Основні світові центри релігійного паломництва

Найбільшим релігійним центром світу по праву вважається Єрусалим. Його особливе місце серед інших центрів паломництва обумовлена тим, що Єрусалим шанується святими серед представників відразу трьох релігій - іудаїзму, християнства та ісламу.

Для євреїв, які сповідують іудаїзм, немає певних місць в Єрусалимі, до яких вони здійснюють паломництво: священним вважається все місто. Однак будь-який віруючий обов'язково помолиться біля Стіни Плачу, Йад-ва-Шем - Зал пам'яті про 6 млн убитих нацистами в роки Голокосту.

Християнські паломники приїжджають в Єрусалим, щоб пройти по його стопах. Найважливішим пунктом паломницької програми християн є храм Святого Гробу Господнього і його реліквії: Голгофа, Камінь Миропомазання (плита вапняку, на якій тіло Ісуса після зняття з хреста було підготовлено поховання), Гробниця Господнього (місце, де була печера, в якій залишили тіло Христа, зруйнована в 1009 році).

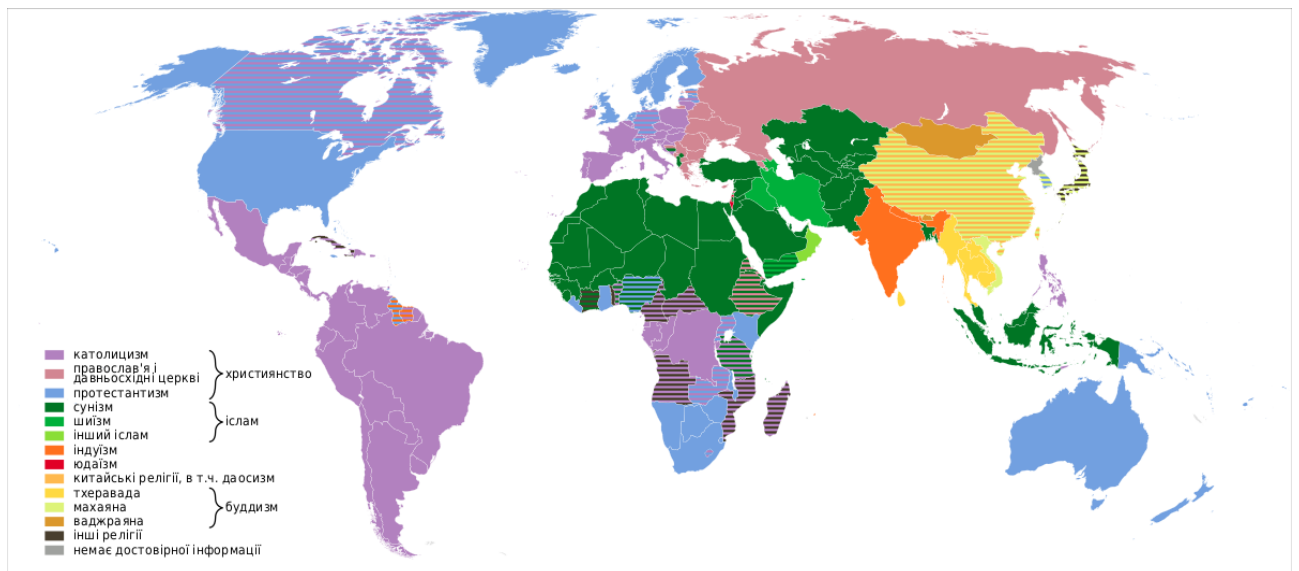

Рис. 1.2. Картосхема «Світові Релігії»

Паломники відвідують також Віфлеєм, Назарет. Містом паломництва мусульман є мечеть Омара (Купол скелі) в Єрусалимі - найстаріше з дійшли до наших днів ісламських культових будівель. У християнському світі існує безліч

святих місць в різних районах землі, але найбільш шановані з яких знаходиться в Європі (всього близько 6000 відвідуваних місць) [33].

У храмах європейських міст зберігаються численні реліквії, пов'язані з стражданнями останніх годин земного життя Ісуса Христа. У Соборі Паризької Богоматері (Нотр-Дам) зберігається терновий вінець з голови Христа, у Відні - спис, яке встромили у бік Христа після його смерті на хресті. Залишки святого хреста зберігаються в Римі. У Турині (Італія) знаходиться знаменита Плащаниця - шматок лляної тканини, в яку Ісус був огорнутий по смерті. Собор в Сантьяго-де-Компостела - один з трьох найбільших центрів паломництва в Середні віки, рівний за значенням Єрусалима і Риму.

Пілігрими стікалися сюди вклонитися святим мощам Апостол Іакова. Багаточисленні центри християнського паломництва пов'язані з культом Діви Марії. Її культ особливо розвинений у католиків. Звідси велика кількість Соборів Діви Марії (собори Нотр-Дам). Дві третини святих місць в Європі присвячені їй. Один з них - Лоретто (провінція в Анкона в Центральній Італії), де знаходиться будинок, в якому жила Пресвята Діва. Це останній пункт паломництва, до якого щорічно стікаються мільйони пілігримів (прочан), особливо на Великдень. Серед інших культових місць популярністю користуються ті, в яких людям був образ Діви Марії: Фатіма (Португалія), Сан-Себастьян-де-Гарабандал (Іспанія), Міжгір'я (Югославія), Гуадалупе (Мексика). Найвідоміший центр - Лурд (Південно-Західна Франція). Це другий після Рима культовий центр по числу християн-паломників (4,6 млн чол. в рік).

Об'єктами уваги з боку киян залишаються Київ (Києво-Печорська лавра), давньоруські міста Золотого кільця (Москва, Суздаль, Володимир, Ростов, Великий, Переяслав-Залеський), гірські монастирі Греції (Афіни), в Білорусі - Жировичського монастир. В буддизмі паломництво не надто поширене. Одне з таких місць - місто Лхаса на Тибеті. Палац Потала в Лхасі - 13-поверхова будівля, зведена в 17 столітті. Там знаходиться 10 тис. Святинь і 20 тис. Статуй; вага золотих і срібних виробів обчислюється тонами [33].

Тут розташовані буддійський монастир і Потала - палац далай-лами (духовного глави буддистів). Найбільший в світі буддійський монастир і збори статуй Будди - храм Борободур (що означає «багато будд») на острові Ява (Індонезія). У храмі японського міста Нара знаходиться статуя Великого Будди - найбільша в країні. Місто Канді (Шрі-Ланка) знаменитий храмом, де зберігається Зуб Будди. Центри паломництва в індуїзмі: Патна, Варанасі, Амарнат, Аллахабад, Мадурая, священна річка Ганг, по берегах якої розташовано безліч храмів і що спускаються до води щаблів (гхат). Для прихильників сикхизма місцем поклоніння є Золотий храм в Амрітсар, де зберігається найдавніша рукопис священної книги гуру Грант Сагібе.

Таблиця 1.2

Світові центри релігійного туризму та паломництва

№ п/п	Назва	Місцезнаходження	Релігія	Значення
1.	Лумбіні	Рупандехі, Непал	Буддизм	Місце народження Господа Будди
2.	Ватикан	Ватикан, в оточенні Риму, Італія	Католицизм, християнство	Резиденція Папи Римського та центр Католицької Церкви
3.	Віттенберг	Саксонія, Німеччина	Протестантизм	Місце народження протестантської Реформації
4.	Мекка	Мекка, Саудівська Аравія	Іслам	Місце народження пророка Мухаммеда
5.	Бадрінатх	Уттаракханд, Індія	Індуїзм	Найважливіша ділянка Чар-Дхама, чотири індуїстські центри паломництва
6.	Західна стіна	Єрусалим, Ізраїль	Іудаїзм	Найсвятіша з єврейських пам'яток
7.	Храм Махабодхі,	Бодх-Гая, Індія	Буддизм	Місце де Будда досяг просвітлення

РОЗДІЛ 2

ПЕРЕДУМОВИ І РОЗВИТОК РЕЛІГІЙНОГО ТА ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

2.1. Історія розвитку релігійного та паломницького туризму в Україні

Із прийняттям християнства та його поширенням по території Київської Русі побудовано храмів і монастирів Київська Русь стає центром паломництва.

Територією Київської Русі проходив «східний маршрут» до Єрусалима. Він починався із Києва вниз по Дніпру до Чорного моря. Потім уздовж західного узбережжя Чорного моря шлях пролягав до Константинополя, через Кіпр до Акри [9, с. 11]. Цікавою є історія паломництва на території сучасної України (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Етапи розвитку релігійного та паломницького туризму у Україні

Етап	Особливості
До XIII ст.	До прийняття християнства у Київській Русі діяли проповідники, були окремі церкви, але християнство не було популярним. Християнство прийшло до Київської Русі через зв'язки із Візантією. Після 988 р. та проголошення християнства державною релігією Володимир Великий привіз до Київської Русі низку реліквій, до яких почали здійснювати паломництво. Монастирі стали осередками поширення писемності серед населення, ченці почали працювати над створенням перших літописів. Паломництво не було популярним. По-перше, частина населення не сприймала нову для них релігію. По-друге, у свідомості людей далекі країни були чимось ворожим і

	<p>небезпечним, а чужинець становив для них потенційну небезпеку. По-третє, заслання в далекі землі було одним із видів покарання, тому люди не розуміли, для чого їм добровільно іти за межі Русі. Нашестя монголо-татар та цілковите спустошення Києва у XIII ст. поклало край паломництву на Русі на довгі десятиліття. У той період було знищено та зникло безвісти чимало давньоруських святинь</p>
XIV–XIX ст.	<p>У XIV ст. традиція паломництва почала відроджуватися. Причому паломництво до власних святинь було не менш значущим, ніж проща до Єрусалима чи Константинополя. Велике паломництво (поза межі України) здійснювали переважно за маршрутом: Україна – Константинополь – Афон – Єрусалим. Мале паломництво здійснювали до численних місцевих святинь. Проте найвідоміші святині були у Києві.</p> <p>Впродовж століть тут сформувалися туристичні маршрути: паломники і релігійні туристи спочатку йшли до Києво-Печерської Лаври як найбільшої святині України, звідти – до Софійського собору і розташованого неподалік Михайлівського Золотоверхого монастиря, далі – до Десятинної та Андріївської церков, а звідти спускалися до святинь на Подолі.</p> <p>Києво-Печерська Лавра має найкращу паломницьку інфраструктуру – аптека, бібліотека церковних книг, трапезна та “низка гостинних будинків” – аналог сучасних готелів.</p>

XX ст. і до сьогоде ння	Після розпаду Радянського Союзу релігійна сфера Україна починає відновлюватися. Релігійним громадам та організаціям повертають націоналізоване у минулому майно, повертають реліквії. Розвиток паломництва та релігійного туризму є дещо повільнішим, порівняно із розвитком релігійної сфери.
----------------------------------	--

2.2. Напрямки розвитку релігійно та паломницького туризму в Україні

В сучасних умовах фінансової, економічної та соціальної кризи туристична галузь повинна шукати нові шляхи відновлення втрачених позицій. 20 століття це – час, коли туристична індустрія стрімко розвивалася, покращувався транспорт та зв'язок. У другій половині деякі традиційні форми туризму втратили свою актуальність і вже не відповідали потребам туристів. Багато культових приміщень перетворили на музеї, концертні зали тощо, так що вони функціонували не як культові предмети, а як об'єкти туризму.

Зараз значення та призначення багатьох культових предметів набувають свого первісного значення, стаючи предметами поклоніння та предметами пізнання. Цінності одночасно є частиною культурної спадщини та об'єктів туризму. Слід зазначити, що релігійний туризм відіграє важливу роль у системі міжнародного та внутрішнього туризму.

Люди здійснюють паломництво та відвідують екскурсії до святих місць та релігійних центрів. Вони прагнуть брати участь у релігійних церемоніях, молитися, приносити жертви. Таким чином, релігія впливає на формування впевненості в собі та стереотипів поведінки людей [34, с. 23].

Загалом в Україні існує близько 130 паломницьких відділів, служб, агентств та компаній. Географія запропонованих маршрутів поширюється на всю територію України, а також усі країни Європи та Близького Сходу. В

середньому така послуга пропонує близько 50 поїздок на рік. Неможливо визначити кількість місцевих релігійних туристів.

Якщо припустити, що всі активні віруючі здійснюють туристичні поїздки виключно з релігійною метою, їх частка у загальному туристичному потоці становить від 8,5% до 20%. Тоді релігійний туризм складає від 160 до 360 000 організованих поїздок та екскурсій, з них 120 - 300 000 - іноземні та лише 25 - 60 000 - внутрішні. Виявляється, в Україні частка релігійного туризму в загальному туристичному потоці навряд чи перевищує 8-10%, але, швидше за все, менше. Тобто рівень розвитку релігійного туризму в Україні щонайменше вдвічі нижчий за середній світовий показник. Кількість іноземних паломників в Україну в середньому становить 60-70 тисяч, релігійні та культурні іноземні туристи приблизно однакові [36, с. 34].

Україна має величезну культурну та природну спадщину, особливо у сфері релігійного туризму. Багато релігійних пам'яток вже використовувались у туризмі, розроблені популярні туристичні маршрути, але вони не зовсім відповідають світовим стандартам. За останні кілька років туристичний інтерес до цього конкретного сегменту туристичного ринку зріс. Отже, необхідно ефективно використовувати можливості. Україна має великий потенціал для розвитку релігійного туризму.

Однак багато хто визнає, що цей потенціал не реалізується. Погана інфраструктура може бути однією з причин. Відсутність інформації про наявні ресурси та маршрути; слабкі раніше зв'язки з туристичними агенціями та релігійними організаціями; Відсутність кваліфікованого персоналу в цій галузі. Лише спільно паломницькі служби та туристичні організації можуть за підтримки державних установ відроджувати, зберігати та організувати культурні об'єкти, визначні пам'ятки та місця паломництва, створювати та створювати навколо них належні умови, культурне середовище та комфорт.

Враховуючи кризу в туристичній галузі, доцільно розвивати цей сегмент на інтегрованій програмній основі та за підтримки Міністерства

інфраструктури, Міністерства культури, Міністерства освіти і науки, а також інших міністерств та відомств, банківські установи, вітчизняні та іноземні інвестори. Особлива увага приділяється організації в'їзного релігійного туризму. Це дає можливість інвестувати в українську економіку. Найважливішим елементом у реалізації цієї програми, безумовно, має бути її промоційна та інформаційна підтримка: пропаганда через пресу, радіо та телебачення, видання книг про церкви, духовні пам'ятки України, відеофільми.

Доцільно провести низку безкоштовних рекламних та інформаційних поїздок із залученням людей різних конфесій, журналістів, представників туристичних агентств, а також кількох відомих та впливових людей. Визначити фактичну кількість релігійних туристів та туристів в Україні неможливо, оскільки статистичних та аналітичних досліджень цього виду туризму не існує. Державний статистичний бюлетень з питань туризму враховує лише організованих туристів та екскурсантів, які видали путівки в українські туристичні агенції.

2.3 Просторове розташування об'єктів релігійного паломництва в Україні

Домінуючою в православ'ї України є Українська православна церква Московського патріархату. Вона об'єднує понад 11,5 тисячі організацій, має 35 єпархій, 105 монастирів, 14 навчальних закладів, 37 періодичних видань, 2,1 тисячі недільних шкіл і 16 братств. Церковну службу здійснюють понад 6,5 тисячі священиків [35, с. 69].

У сакральному просторі християнського світу Україна є «перехрестям» паломницьких шляхів і має величезні ресурси для розвитку релігійно-паломницького туризму. Україна і її столиця - колиска православ'я місто Київ - приймають віруючих інших держав, які прагнуть досягнути глибинні джерела

релігійності слов'ян, поклонитися святиням, познайомитися з культурою і традиціями українського народу.

Першочерговими об'єктами для подібних релігійних маршрутів є безліч монастирів, які протягом багатьох століть залишаються своєрідними центрами духовності в Україні. У них зберігаються моці святих, релігійні реліквії, чудотворні ікони, які залучають паломників. Серед найбільш відомих монастирів: Києво-Печерська Лавра, Фролівського, Почаївський монастирі в м. Києві, Почаївська Лавра в Тернопільській області, Святогірська Свято-Успенська Лавра в м. Святогорську Донецької області, яка отримала цей статус у вересні 2004 р.

Святогір'я називають Донецькою Швейцарією. Води річки Сіверський Донець бережуть давні таємниці часів «Слова о полку Ігоревім». Неповторна краса Національного природного парку «Святі Гори». В їх обрамленні незабутнє враження справляє Святогірська Свята Успенська Лавра з унікальними спорудами на крейдяних скелях.

Близько кілометра тягнуться підземні лабіринти з печерними храмами, келіями та нішами для поховання ченців. Поруч з крейдяний скелею збереглися інші печерні споруди: келії ченців-пустельників, підземна церква Святих Преподобних Антонія і Феодосія. Більшість печерних споруд відреставровані, оновлено іконостаси печерних храмів. Справжньою перлиною українського бароко є створена невідомими майстрами в XVII ст. на крейдяній скелі Миколаївська церква. Важливо підкреслити, що в цілому по Україні богослужіння проходять у 20 тисячах архітектурних споруд, кожне п'яте з яких - пам'ятник архітектури [29, с. 223].

Регіонами міжнародного паломницького туризму можуть і повинні стати Прикарпатті та Закарпатті, пов'язані з культурою та пам'ятними місцями народів, споріднених з католицизмом, іудаїзмом, Вірменською церквою. Київ, Чернігів, Одеса, Полтава - ці та інші міста є носіями не тільки християнської монокультури, а й багатоконфесійній культури, як в минулому, так і в наші дні.

Тут збереглися пам'ятки давньої християнської і навіть дохристиянської - язичницької цивілізації. Регіонами активного міжнародного паломницького туризму може бути Крим - тут розташовані історико-культурні пам'ятки дохристиянських релігій, ісламу, іудаїзму, караїзм, християнства.

Значний вплив на розвиток духовного життя в Україні з давніх часів мала католицька церква. Вперше римсько-католицькі єпископи відвідали Київ уже в X столітті. Перше самостійне єпископство в Україні виникло на початку XIV століття [22, с.301; 23, с.284-289]. Зараз Римсько-Католицька церква в Україні налічує 7 дієцезій (Львівська архидієцезія, дієцезії Київсько-Житомирська, Кам'янець-Подільська, Луцька, Мукачівська, Харківсько-Запорізька і Одесько-Сімферопольська), 804 парафії, має 11 єпископів і 3 Вищі духовні семінарії (Львівська в Брюховичах, Київсько-Житомирська в Ворзелі і Кам'янець-Подільська в Городку). Майже кожна сьома релігійна громада в Україні з 27569 належить католицьким церквам: Української Греко-католицької (3328) та Римокатолицької церкви в Україні (854).

У сучасних умовах з 1 млрд. Прихильників католицизму в світі [22, с.292] в Україні проживає, за різними даними, 400-875 тисяч римо-католиків [24, с.829]. Опитування громадської думки, проведені Київським міжнародним інститутом соціології, «Фондом свободи» та іншими, показують, що греко-католики становлять 7% населення (ця ж цифра вказана в енциклопедії «Британіка») або 3,4 млн. Вони мають дуже багато прихильників в Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській, Закарпатській, Рівненській, Волинській та Чернівецькій областях - 35,1% населення. В інших регіонах України до них відносяться до 0,7% населення. Всього число католиків в Україні оцінюється в 6 млн.

В Україні є прекрасні пам'ятники католицької архітектури: найстаріший католицький храм Києва - костел св. Олександра, освячений 30 серпня 1830 р.; чудові храми стародавнього Львова - кафедральний костел Діви Марії, Домініканський костел Божого Тіла, який називали «Ватиканом польським»,

собори св. Марії Магдалини, св. Ельжбети, Ружанцової Діви Марії. З українською землею тісно пов'язана історія чудотворної Бельзській-Ченстоховської ікони Божої Матері [23, с. 288-289].

Ряд міст України пов'язані з історією хасидизму [7, с.126]. Хасидизм, як релігійна течія в іудаїзмі, виник в Україні в першій половині XVIII ст. серед єврейського населення Волині, Поділля і Галичини.

В даний час активно формується туристська інфраструктура в основних місцях паломництва хасидів у Черкаській, Житомирській, Київській, Вінницькій областях. Святі для єврейського народу місця збереглися в Києві та Бердичіві, в Білій Церкві та Умані, в Хмельницькій і Житомирській областях. Тут знаходяться могили цадиків («праведників», «провидців»), шанованих євреями-хасидами. Засновник хасидизму Баал-Шем-Тов (1700-1760 рр.).

Родом з Меджибожа на Поділлі і похований в Меджибожі Летичівського району Хмельницької області. Тут же жив продовжувач справи Баал-Шем-Това - його онук Барух Бен Іехеле. У цьому селищі провів свої дитячі роки правнук Баал-Шем-Това, майбутній засновник «брацлавського» напрямку хасидизму цадик (праведник) раббі Нахман. Він помер в Умані в 1810 р і до сих пір вважається раби (учителем) хасидів, які представляють ортодоксальне іудаїстський напрямок [5, с. 420].

На території Хмельницької області в Шепетівці, Полонному, Ганополі, Славуті знаходяться могили п'яти учнів Баал-Шем-Това. В м Гадячі Полтавської області похований засновник руху Хабад - Шнеур-Залман - перший Любавицький рабин. Могила другого Любавичського рабина Дов-Бер знаходиться в м Ніжин. У Бердичіві на єврейському кладовищі похований рабин Леві-Іцхак. У Білій Церкві знаходяться могили багатьох послідовників цієї течії в іудаїзмі, серед яких особливо шанована могила рабина з Чорнобиля. В м Брацлаві Вінницької області біля самого входу на єврейське кладовище знаходиться могила рабина Натана, найближчого учня і послідовника рабі Нахмана [25, с. 55].

В Україні проживає 1,5 млн. Мусульман, які об'єднані в 455 громад під егідою трьох центрів - Духовного управління мусульман України (м.Київ), Духовного управління мусульман Криму (м.Сімферополь) та Незалежної духовного управління мусульман України (м. Донецьк) [7, с. 125]. Для кожного мусульманина обов'язковим обрядовою дією є хадж. Щорічно десятки мільйонів мусульман з усього світу відвідують «святі місця» - Мекку і Медину в Саудівській Аравії. Ісламський паломництво має свою специфіку. Воно обслуговується на територіях ісламських країн виключно мусульманськими туристичними фірмами.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ СТАН РОЗВИТКУ РЕЛІГІЙНОГО ТА ПАЛОМНИЦЬКОГО ТУРИЗМУ В УКРАЇНІ

3.1. Проблематика паломницького туризму в Україні

Відвідування святих місць та поклоніння їм - головна мета паломництва. Паломництво - це, по суті, ритуальна подорож до священного місця, об'єкта, що містить усі ознаки туристичної діяльності, але, певним чином, стоїть поза ним. Він відрізняється від масових видів туризму у світському суспільстві. Паломницька діяльність є важливою ритуальною частиною діяльності релігійних організацій християн, мусульман, євреїв та інших конфесій.

Релігійний туризм, як правило, використовується взаємозаміно з паломництвом. У широкому розумінні це допустимо. А у вузькому розумінні паломництво - це відвідування головних святинь певного віросповідання у точно визначений час та відповідно до режиму проживання, що підкреслює елітарність паломництва стосовно інших форм релігійного туризму. Наприклад, у православ'ї паломництвом називають лише відвідування Святої Землі принаймні на 10 днів. Усі інші релігійні подорожі називаються «паломництвом». Для мусульман візит до Мекки може бути визнаний хаджем лише в тому випадку, якщо він був здійснений у місяці Зуль Хіджа під час свята Курбан-байрам. Інші культові поїздки і не лише до Мекки називаються «Умра» [6, с. 112].

У центрі уваги поїздок віруючих з метою здійснення культових дій є інформація про надприродні здібності відвідувача. Це стимул для релігійного туризму, і від цього залежить масштаб паломництва. На світовому ринку паломницького туризму країни, які традиційно вважаються паломницькими центрами, класифікуються у такому порядку: Росія (35%), Ізраїль (30%), Греція (12%), Італія (7%), Туреччина (6%), Саудівська Аравія Аравія (5%) [2, с. 178].

Серед віруючих в Україні домінують християни (95%), з яких 54,5% - православні та 18,6% - католики [3, с. 62]. Для них характерна традиція паломництва чи релігійного туризму, яка, за літературними джерелами, відома в Україні з XI століття.

В Україні паломників довго приймали у святих місцях, а українські паломники відвідували святі місця у країнах, далеких від їхньої країни. У сучасному розумінні цього багатofункціонального явища не туризм, але в ньому були визначені комунікативна, інформативна, інтегративна, соціальна та інші функції. Доказом цього є паломництво українців до Святої Землі, один із яких знайшов свого літописця в особі Данила Паломника. Він був першим, хто описав своє паломництво, яке він здійснив між 1106 і 1108 роками, у праці «Життя і шлях Данила Рускїї в країні Ігумена» [7, с.125].

У сучасній Україні релігійні традиції християн, католиків, мусульман та представників інших релігій створюють постійний попит на паломництво вдома та за кордоном, що активізує розвиток ринку релігійного туризму. Україна – багатонаціональна та багатоконфесійна країна з понад 100 конфесіями та різними релігійними рухами [8, с. 239].

Населення України характеризується толерантністю, релігійною толерантністю, прагненням свободи совісті та релігії у духовному житті. Стаття 35 Конституції України закріплює право кожної людини, яка проживає на території країни, на свободу переконань та релігії. Демократичні параметри відносин між державою та церквою закріплені в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації».

Результати соціологічних досліджень показують, що в українському суспільстві переважає віра в суспільне мислення – це право на існування релігії, яка проголошує ідеали добра, любові та милосердя та не загрожує існуванню іншої людини [13]. Так вважають 47% населення України: серед тих, хто визнає себе віруючими - 43,5%; серед невіруючих - 56,7%. Твердження про те, що всі релігії мають право існувати як різні шляхи до Бога, віддали перевагу

24,3% населення штату, з яких 25,7% вважають себе віруючими. Лише 10,4% вірних висловилися лише за традиції, які є традиційними для України (9,7% від загальної кількості населення). Певну релігійну нетерпимість - "правдивою є лише та релігія, яку я сповідаю" заявили 13,9% віруючих (9,3% від загальної кількості населення) [14, с. 106]. У сучасній молоді існує орієнтація на релігійний плюралізм і толерантність.

До основних причин, що перешкоджає розвитку релігійного туризму, відносяться:

- відсутність комплексної програми розвитку релігійного туризму
- нерозвиненість туристичної інфраструктури;
- недостатня кількість готельних місць і невідповідність їх структурі попиту;
- відсутність належного громадського порядку в місцях здійснення паломництва;
- відсутність рекламно-інформаційної продукції, пропаганди та просування релігійного туризму;
- відсутність системи управління релігійним туризмом [28, с.121].

На сьогоднішньому ринку релігійного туризму існує трохи підприємств, що працюють з настільки специфічним тур продуктом і усвідомлюють все його тонкощі [29, с. 239].

Для успішної організації туризму в духовних центрах потрібне співробітництво туристичних підприємств з діячами церкви. Прикладом може служити робота Управління туризму і рекреації Курської області, яке провело маркетингове дослідження для однієї з чотирьох головних святинь Росії - Корінний Пустелі. Були розглянуті туристські потоки, їх соціальний зріз, сезонність, транспортне забезпечення та інше.

Велику роботу з розвитку релігійного туризму здійснює Донецький інститут туристичного бізнесу. Перш за все, це підготовка рекламно-інформаційної та навчальної літератури: в 2004 р видано навчальний посібник з

релігієзнавства для менеджерів туристичного бізнесу, затвержене Міністерством освіти і науки України. В інституті постійно розробляються пізнавальні екскурсії, наприклад, «За святинь православ'я», «Дозвольте представити - Донецьк!», «Дозвольте представити - Святогірськ!» [30,31,32].

Таким чином, Україна – перспективна, безпечна та приваблива країна для розвитку міжнародного релігійно-паломницького туризму. Останнім часом тут спостерігається підвищений інтерес до релігійного туризму і паломництва. В результаті бурхливого зростання в останнє десятиліття релігійних організацій в Україні почала формуватися нормативно-правова база розвитку релігійного туризму. Як зазначено в ст. 4 Закону України від 18 листопада 2003 р №1282-IV «Про внесення змін до Закону України « Про туризм », релігійний туризм відноситься до одного з основних видів туризму [33, с.36].

3.2. Релігійний та паломницький туризм як один із чинників регіонального розвитку економіки України

Релігійний паломницький туризм зараз користується великим попитом і популярністю. Він включає кілька функціональних та цілеспрямованих типів: власне паломництво (відвідування святих місць для поклоніння святиням та участі у богослужіннях); релігійно-пізнавальний туризм культурно-ознайомчого характеру; науково-релігійні освітні поїздки [1]

Функціонування феномену релігійного туризму впливає на туристичну діяльність та рівень культури суспільства, орієнтуючись на значні трансформації сучасної соціокультурної сфери, в результаті чого туристичний досвід стає соціально значущим. Як пише А. Бабкін, «паломницький туризм - це сукупність поїздок представників різних конфесій для паломницьких цілей. Паломництво - це бажання віруючих поклонятися святим місцям "[2]. Туристом, що подорожує з релігійними цілями, є особа, яка виїжджає за межі країни постійного проживання на термін не більше шести місяців, щоб

відвідати святі місця та центри релігій. Релігійний туризм слід розуміти діяльність, пов'язану з наданням послуг та задоволення потреб туристів, які прямують до святих місць та релігійних центрів, що перебувають поза їх звичним оточенням.

Існуючі паломницькі служби та туристичні агенції рекламують переважно багатоденні закордонні тури, наприклад, до Ізраїлю, Італії, Греції, Росії, Грузії тощо. Традиційними іноземними центрами християнського релігійного паломницького туризму для України є Свята Земля, а також Свята гора Афон у Греції та Росії, яка формує постійний ринок паломницьких споживачів зі значним потенціалом [7].

Не менш важливим завданням у розвитку релігійного паломницького туризму є формування внутрішнього ринку туристичних релігійних паломницьких послуг, оскільки кожен регіон України має потужні священні ресурси та потребує вдосконалення транспортного та готельного та продовольчого обслуговування.

Крім того, релігійні та туристичні регіони України мають своїх потенційних іноземних релігійних та паломницьких споживачів туристичних послуг, правильний напрямок таких туристичних потоків може дати значні валютні надходження до місцевих бюджетів регіонів країни. Тому в цьому контексті місцевій владі є над чим працювати над розвитком інфраструктури послуг, щоб забезпечити релігійний паломницький туризм та його транспортну підтримку (послугу).

Крім того, на Заході нашої країни відбуваються міжрелігійні протистояння та міжконфесійні війни за право користування культовими спорудами (особливо у Рівненській, Тернопільській та Львівській областях), що негативно впливає на культурний та духовний імідж нашої країни та відлякує іноземних релігійних паломників.

Що стосується Сходу України, то тривають бойові дії та АТО, що також є негативним фактором у розвитку всіх форм міжнародного туризму в цій галузі,

включаючи внутрішнє релігійне паломництво та служби. Наша держава не може гарантувати безпеку не лише іноземним туристам, а й громадянам України, які бажають відвідати релігійні святині окупованого Криму. Тому урядовим установам усіх рівнів також потрібно вжити низку важливих заходів безпеки та гарантувати вільне пересування релігійних паломників у різних регіонах нашої країни.

Християнський релігійно-паломницький туризм є одним із найдавніших видів туризму у світі, який почав розвиватися ще кінці XI ст. Найвідоміші християнські релігійно-паломницькі святині сконцентровані переважно в Європі (Греція, Італія, Росія, Франція, Німеччина, Болгарія, Румунія, Іспанія, Португалія, Сербія, Грузія, у тому числі й Україна), а також Азії (Ізраїль, Туреччина, Йорданія, Сирія та ін.). Серед найбільш відомих світових паломницьких центрів є міста Єрусалим, Віфлеєм, Назарет, Дамаск, Стамбул, Париж, Лурд, Фатіма, Барі, Рим, Москва, Санкт-Петербург, Печери Псковські, Дивеево, Ченстохова, Салоніки, Тбілісі, Свята Гора Афон, г. Синай (Єгипет), о. Валаам, Соловецькі острови тощо. Об'єктами для поклоніння є й інші святі місця в країнах світу та в Україні зокрема.

На території нашої держави розміщені численні історико-культурні та релігійно-паломницькі об'єкти (монастирі, церкви, каплиці, старовинні ікони, дзвіниці, цілющі джерела, окремі предмети культу тощо), які притягують до себе релігійно-паломницькі потоки туристів і паломників, у тому числі й іноземних. За оцінками фахівців, щорічно на територію України приїжджає від 50 до 200 тис. релігійних туристів як із близького, так і далекого зарубіжжя [6]. В останні роки в нашій країні спостерігається активізація розвитку організованого релігійно-паломницького туризму, яка супроводжується наданням спеціальних туристичних послуг.

На думку експертів, для реалізації релігійно-паломницьких турів із боку приймаючої сторони необхідним є наявність сакральних об'єктів, що становлять паломницький інтерес (церкви, монастирі, де відбуваються

богослужіння, а також наявність у них відомих проповідників-місіонерів та багатих на духовний досвід духівників, а також чудотворних ікон, мощів святих угодників тощо), зручних транспортних засобів доставки до паломницьких центрів, місць ночівлі та харчування в них, а також різноманітних обслуговуючих туристичних підрозділів, що займаються екскурсійною та організаційною діяльністю щодо проведення релігійного туризму [7].

3.3. Розробка релігійно-паломницького туру в Україні

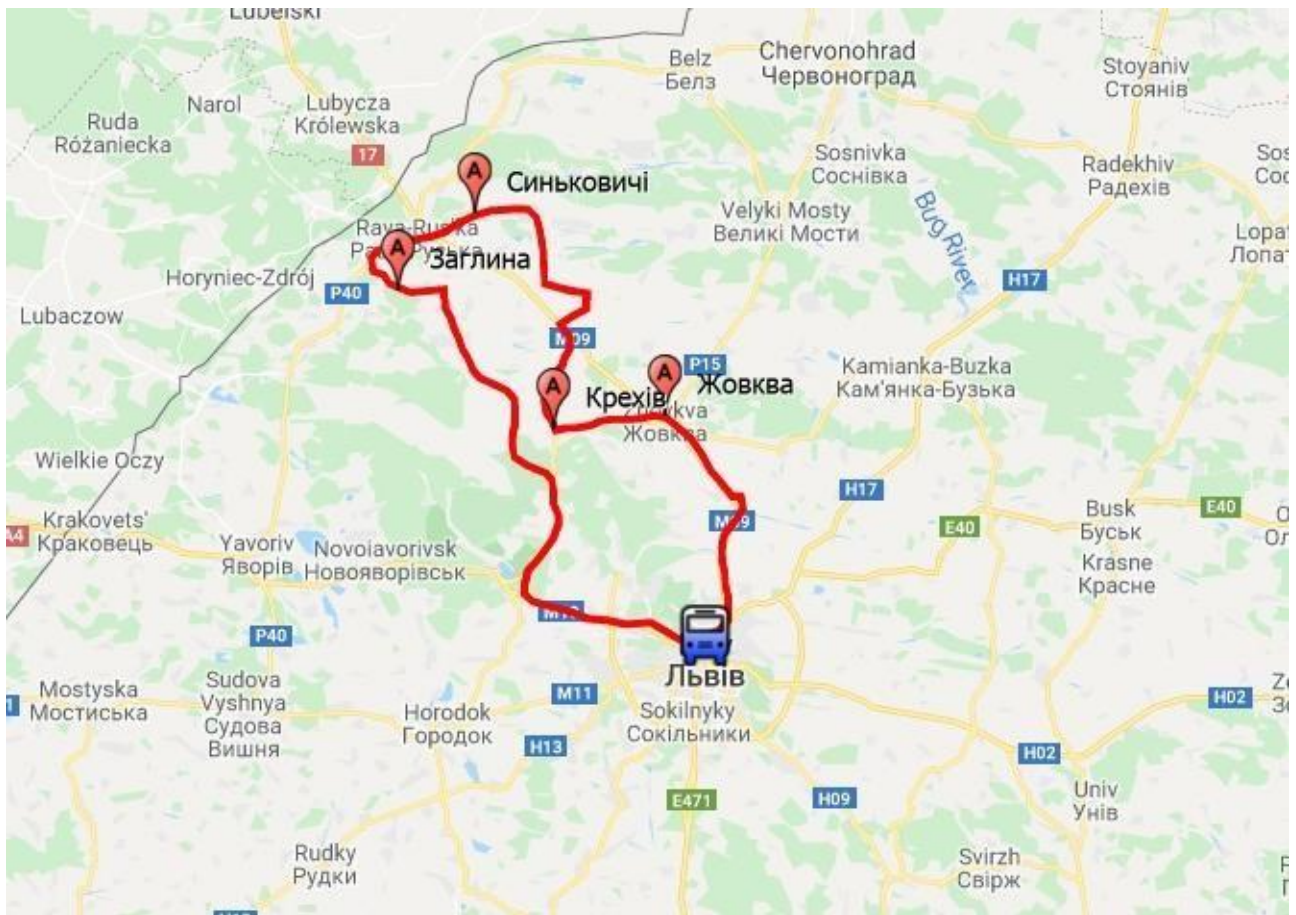

Рис. 3.1 Маршрут релігійно-паломницького туру

Розглядаючи паломницький туризм, доцільним є розробка релігійно-паломницького туру на прикладі території Львівщині. Слід зазначити, що область має велику кількість пропозицій на туристичному ринку порівняно з

іншими регіонами, оскільки область має понад 100 сакральних об'єктів, що представляють інтерес для туризму [42].

На основі місцезнаходження священних предметів розробляються нові маршрути, що відповідають потребам паломників. Паломницькі екскурсії відвідують також із загальноосвітніми цілями, адже під час подорожі турист дізнається про культуру, історію, традиції не лише об'єктів споглядання, а й усіх паломницьких центрів, адже вони були не лише духовними центрами, а й головними центри освіти та збереження історико-культурної спадщини... Паломницькі поїздки розповсюджують не лише туристичні підприємства, а й самі священники та ченці [14].

Для того, щоб сформувати конкурентний паломницький тур, слід покладатися на вказані вище критерії, оскільки таким чином ви зможете знайти свого споживача. Аналізуючи пропозиції щодо туристичного ринку Львівської області паломницького напрямку, було встановлено, що подорожі і паломництво розвиваються лише у місцях знаходження найвідоміших святинь, а решта святинь залишаються без уваги.

Також було визначено, що туристичні фірми та паломницькі центри не здійснюють туристичних поїздок до деяких найвідоміших священних об'єктів області. Тому нами було створено модель туристичної компанії «Подорожуй з нами» та розроблено новий груповий автобусний тур «Релігійними стежками Жовківщини» для туристів будь-якої вікової категорії з релігійно-рекреаційною метою, який охоплює відомі об'єкти споглядання в Жовківському районі.

Розробка цієї пропозиції буде дуже доцільною, адже Жовківщина є одним із лідерів за кількістю священних цінностей, і всі вони представляють інтерес для паломницького туризму. Відомо також, що Жовківський район є відомим культурним центром Львівської області, тож створення такої пропозиції буде цікавим як для туристів з метою паломництва, так і для мандрівників з освітньо-культурною метою.

Нами було встановлено, що Жолковський район займає вигідне географічне положення та межує з Сокальським, Каменкою-Бузьким, Пустомитівським, Яворівським районом, Львовом та Польщею. Район має хорошу транспортну інфраструктуру, усі дороги в гарному стані і сприяють розвитку туризму в регіоні.

Слід зазначити, що Жовківщина славиться мальовничими ландшафтами, що також сприятиме збільшенню туристичних пропозицій. Паломницькі центри розташовані недалеко один від одного, тому час, витрачений на дорогу, буде мінімальним.

Під час проектування туристичної подорожі слід покладатися на класифікацію Тетяни Божук, оскільки це дозволить визначити попит та сформувати ринок туристичних потоків, виробляти та продавати паломницький товар та надавати послуги туристам-паломникам.

Паломницькі центри, які будуть відвідані туристами: м. Жовква – с. Крехів, – с. Синьковичі – с. Заглина.

Кількість днів, проведених під час подорожі – 3 дні, 2 ночі.

Протяжність маршруту – 145 кілометрів.

Об'єкти споглядання культового характеру у м. Жовква: костел Святого Лаврентія, монастир та церква Різдва Христового отців Василіан, Домініканський монастир.

З просвітницькою метою туристи матимуть змогу відвідати Жовківський замок, Вічеву площу, Глинську та Звіринецьку браму, адже усі ці об'єкти є відомими не тільки у Львівській області, але по всій Україні.

Об'єкти споглядання культового характеру у с. Крехів: Василіанський монастир, де зосереджено три чудотворні ікони – дві Богородиці та святого Миколая Чудотворця, архієпископа Мирклійського. Недалеко від монастиря у лісі є цілюще джерело Пресвятої Богородиці, яке також становить інтерес для відвідування.

Об'єкти споглядання культового характеру у с. Синьковичі: церква Успіння Пресвятої Богородиці, мощі Юди Тадея.

Об'єкти споглядання культового характеру у с. Заглина: цілюще джерело Пресвятої Богородиці.

Послуги, які входять до туристичного пакету:

- транспортне обслуговування (ТзОВ «Фіакр Львів»);
- проживання (парк-готель «Парк» м. Жовква, садиба «Жовта хата» с. Крехів);
- харчування (парк-готель «Парк м. Жовква, садиба «Жовта Хата»);
- екскурсійне обслуговування;
- страхування (ТОВ «Скарбниця»).

Розрахунок вартості туру: у вартість туру входить транспортне перевезення м. Львів – м. Жовква – с. Крехів – с. Заглина – с. Синьковичі; проживання у парк-готелі «Парк» у місті Жовква та у садибі «Жовта хата» у с. Крехів; харчування (сніданок-вечеря-сніданок у парк-готелі «Парк» та вечеря-сніданок у садибі «Жовта Хата»); екскурсійне обслуговування кваліфікованого гіда; страхування (ТОВ «Скарбниця»); подарункові диски з описом інших сакральних об'єктів Львівщини, які мотивують туристів до наступної подорожі.

Вартість подорожі розраховується на групу туристів з 10 осіб та гіда.

Вартість транспортного обслуговування групи становить 1800 гривень, так як група складається з десяти туристів, отже ціна за одного туриста буде складати 180 гривень.

Проживання: вартість двомісного номера у парк-готелі «Парк» становить 400 гривень, у садибі «Жовта хата» 250 гривень, комісія туроператора 20% (130 гривень). Вартість проживання однієї людини в двох закладах готельного господарства становить 390 гривень.

Також слід зазначити, що вартість проживання гiда становить 650 гривень, тому повна вартість послуги проживання для одного туриста становить 455 гривень.

Харчування: вартість снiданку-вечерi-снiданку в Парк-готелi "Парк" становить 450 гривень, а вартість вечерi-снiданку в садибi "Жовта Хата" – 200 гривень, комiсiя туроператора становить 20% (130 гривень).

Вартість послуг громадського харчування для одного туриста становить 780 гривень. Слiд також зазначити, що вартість їжi для екскурсоведа становить 650 гривень, тож загальна вартість послуги громадського харчування для одного туриста становить 845 гривень.

Екскурсiйне обслуговування: вартість екскурсiйних послуг становить 2000 гривень, комiсiя туроператора становить 20% (400 гривень). Оскiльки в групi десять туристiв, вартість екскурсiї для одного туриста складе 220 гривень.

Страхування: вартість страхового полiсу для одного туриста становить 50 гривень, комiсiя туроператора – 20% (10 гривень). Вартість страховки для одного туриста становить 60 гривень. Подарунковi диски: 20 гривень за диск для одного туриста.

Розрахувавши вартість кожної послуги, можна зробити висновок, що загальна вартість поїздки - 17 500 гривень, вартість поїздки на одного туриста - 1750 гривень, прибуток туроператора вiд загальної вартостi поїздки - 3400 гривень. Додатки мiстять всю технологiчну документацiю, повнiстю описує саму екскурсiю, її виробничi процеси та послуги, що надаються туристам (Додаток М).

Отже, туристичному ринку Львiвщини нами запропоновано новий туристичний продукт, який є конкурентоспроможним та задовольнятиме потреби паломникiв, що бажають подорожувати захiдними рeгiонами України.

ВИСНОВКИ

Було проаналізовано структуру світового релігійного туризму. На підґрунті опрацювання великої кількості літературних джерел ми дійшли висновку, що релігійний туризм – це організована структура, яка відіграє важливу роль у системі міжнародного та внутрішнього туризму. На нашу думку, релігійний туризм слід розглядати не тільки в економічно-політичному аспекті, але й в морально-етичному та духовному аспекті, адже це одна з головних відмінностей даного виду туризму від інших. Релігія впливає на формування самосвідомості та стереотипів поведінки людей. Релігійний туризм є невід’ємною частиною сучасної туристичної галузі. Він має свої різновиди: паломницький туризм, освітній туризм релігійної спрямованості, науково-релігійний туризм.

Релігійний туризм здійснюється в формі туристських і екскурсійних поїздок до релігійних об’єктів, але при цьому учасники цих подорожей не здійснюють сакральних ритуалів (в усякому разі, їх вчинення не входить в програму або носить факультативний характер). Релігійний туризм має такі різновиди – власне паломництво (відвідування святих місць для поклоніння святиням та участі у богослужіннях); освітній туризм релігійної спрямованості – релігійно-пізнавальні поїздки культурно-ознайомлюючого характеру; науково-релігійний – освітні поїздки дослідницького спрямування. Паломницький туризм є основним видом релігійного туризму. Паломництво в тій чи іншій формі прийняте майже у всіх релігіях та язичницьких культурах. У наш час паломники широко використовують послуги туристичної галузі; для організації таких турів створюються спеціальні туристичні компанії. Сенса паломництва полягає в поклонінні святим місцям. Це поклоніння має релігійний характер і пов’язане з виконанням богослужінь та молитов у шанованих святинях. Ми можемо розуміти паломництво як подорож людей для поклоніння святим місцям. Багато різних мотивів спонукає людей здійснювати

паломництво: виконання релігійної церемонії (молитва, причастя, сповідь). Релігійні таїнства представляють найважливішу внутрішню основу, зміст життя православної церкви.

У всі часи вітчизняної історії паломниками вважали людей, які вчинили далеке Богомільний подорож в Святу Землю, Константинополь і Афон, а також до інших святих місць Вселенського Православ'я. Найбільшим релігійним центром світу вважається Єрусалим, оскільки шанується святими серед представників відразу трьох релігій – іудаїзму, християнства та ісламу. Фактори, що впливають на ріст релігійного туризму: пошук автентичності, збільшення асортименту пропозицій, збільшення кількості туристичних агентів, пошук нового, особиста віра, збереження культури, вплив медіа та Інтернет, розширення ринку.

Україна – перспективна, безпечна та приваблива країна для розвитку міжнародного релігійно-паломницького туризму. Наразі значення та призначення багатьох культових предметів набувають свого первісного значення, стаючи предметами поклоніння та предметами пізнання. Україна має величезну культурну та природну спадщину у сфері релігійного туризму. Загалом в Україні існує близько 130 паломницьких відділів, служб, агентств та компаній. До основних причин, що перешкоджає розвитку релігійного туризму, відносяться: відсутність комплексної програми розвитку релігійного туризму, нерозвиненість туристичної інфраструктури, недостатня кількість готельних місць і невідповідність їх структурі попиту, відсутність належного громадського порядку в місцях здійснення паломництва, відсутність рекламно-інформаційної продукції, пропаганди та просування релігійного туризму, відсутність системи управління релігійним туризмом.

Географія запропонованих маршрутів поширюється на всю територію України, а також усі країни Європи та Близького Сходу. В середньому така послуга пропонує близько 50 поїздок на рік. У сакральному просторі християнського світу Україна є «перехрестям» паломницьких шляхів і має

величезні ресурси для розвитку релігійно-паломницького туризму. Першочерговими об'єктами для релігійних маршрутів є безліч монастирів, які протягом багатьох століть залишаються центрами духовності в Україні. У них зберігаються мощі святих, релігійні реліквії, чудотворні ікони, які залучають паломників. Серед найбільш відомих монастирів: Києво-Печерська Лавра, Фролівського, Почаївський монастирі в м. Києві, Почаївська Лавра в Тернопільській області, Святогірська Свято-Успенська Лавра в м. Святогорську Донецької області. Регіонами міжнародного паломницького туризму стали Прикарпаття та Закарпаття, пов'язані з культурою та пам'ятними місцями народів, споріднених з католицизмом, іудаїзмом, Вірменською церквою.

Було визначено, що туристичні фірми та паломницькі центри не здійснюють туристичних поїздок до деяких найвідоміших священних об'єктів Львівської області. Тому нами було створено модель туристичної компанії «Подорожуй з нами» та розроблено новий груповий автобусний тур «Релігійними стежками Жовківщини» для туристів будь-якої вікової категорії з релігійно-рекреаційною метою, який охоплює відомі об'єкти споглядання в Жовківському районі. Туристичному ринку Львівщини нами запропоновано новий туристичний продукт, який є конкурентоспроможним та задовольнятиме потреби паломників, що бажають подорожувати західними регіонами України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьев О. Е. Особенности и тенденции развития религиозного и паломнического туризма // Современные проблемы сервиса и туризма. – 2019. – № 3. – С. 5-9.
2. Бабкин А. В. Специальные виды туризма / А. В. Бабкин. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2008. – 252 с.
3. Биржаков М. Б. Введение в туризм / М. Б. Биржаков. Изд. 9-е, перераб. и дополн. СПб.: Издательский дом «Герда», 2007. - 576 с.
4. Бейдик О. О. Стратегічні напрями розвитку національного туризму / О. О. Бейдик // Географія та туризм: наук. зб. / Відп. ред. Я. Б.Олійник. – К.: Альтерпрес, 2009. – Вип. 1. – С. 35–41.
5. Божук Т. І. Релігійний туризм і паломництво: спільні і відмінні риси / Т. І. Божук // Науковий вісник Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича. Серія географія, 2009. – Вип. 480–481. – С. 112–115.
6. Божук Т. І. Розвиток релігійного туризму: різновиди, функції, пріоритети / Т. І. Божук // Краєзнавство. Географія. Туризм, 2011. – №16. – С. 3–6.
7. Борисенко И. В. Специфика организации религиозных и паломнических поездок // Сервис +. – 2019. – № 3.– С. 3-9.
8. География туризма: учебник / под ред. А. Ю. Александровой. 2-е изд., испр. и доп. М.: КНОРУС, 2009. - 592 с.
9. Горіна Г. О. Світовий ринок туристичних послуг [Текст]: конспект лекцій / Г.О. Горіна; ДонНУЕТ. – Кривий Ріг, 2016. – 110 с.
10. Дусенко, С. В. Средства размещения для паломников: история и современность / С. В. Дусенко, Е. В. Шунина // Современные проблемы сервиса и туризма. – 2009. – С.56 –63.

11. Житенев С. Ю. Современное состояние паломничества и религиозного туризма в России: правовые и организационные аспекты // Культурологический журнал. – 2019. – № 2 (36). – С. 4-9.
12. Зацепіна Н. О. Християнське паломництво та сучасний туризм в Україні: філософський підхід до визначення // Гілея: науковий вісник. – 2020. – Вип. 156. – С. 180-185.
13. Зацепіна Н. О. Ціннісні орієнтації туристів як фактор розвитку релігійного туризму // Гілея: науковий вісник. – 2020. – Вип. 154. – С. 181-185.
14. Зеленова, Е. В. Модель организации православного паломничества / Е. В. Зеленова // Актуальные вопросы туристской деятельности. – 2013. – №1. – С.7–10.
15. Ковальчук А. С. Формування понятійно-термінологічного апарату релігійного туризму і паломництва / А.С. Ковальчук // Вісник Львівського університету. Серія міжнародні відносини, 2012. - Вип. 29. - Ч. 2. - С. 86–92.
16. Котова Т. П. О проблемах паломнического туризма / Котова Т.П., Матвеева Л.Д., Щербаков А. С. // Современные проблемы сервиса и туризма. – 2019. – № 3. – С. 92-107.
17. Логунцова И. В. Индустрия туризма в условиях пандемии коронавируса: вызовы и перспективы // Государственное управление. Электронный вестник. – 2020. – № 80. – С. 49-65.
18. Лубський В. Релігієзнавство / В. Лубський. – Київ: Вілбор, 1997. – 380 с.
19. Любіцева О. Географія релігій в Україні / О. Любіцева, К. Мезенцев, С. Павлов. – Київ, 1998. – 504 с.
20. Мальська М. П. Міжнародний туризм і сфера послуг: підручник / М. П. Мальська, Н. В. Антонюк, Н.М. Ганич. – К.: Знання, 2008. - 661 с.
21. Мыць Л. Паломничество к святыням как перспективный тур продукт / Л. Мыць // Украинский туризм, 2008. – С. 86–89.

22. Нагірняк А. Я. Релігійний туризм як складова туристичної галузі // Гілея: науковий вісник. – 2020. – Вип. 153. – С. 124-127.
23. Офіційний сайт Львівської обласної державної адміністрації. // [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://loda.gov.ua/oda/upravlinnya>
24. Пазенок В. С. Філософія туризму / В. С. Пазенок. – К.: Кондор, 2004. – 268 с.
25. Панченко С. А. Менеджмент релігійного туризму: перспективи розвитку в Україні // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2020. – № 22. – С. 109-116.
26. Панченко С.А. Розвиток релігійного туризму і сприяння паломництву в Україні: (на прикладі християнських маршрутів) // Культура і сучасність. – 2019. – № 1. – С. 27-32.
27. Патійчук В. А. Современные проблемы развития паломнического туризма в Украине / В. А. Патійчук // Туризм и общественная география: вчера, сегодня, завтра: Материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Гжель, РФ, 15 ноября 2014 г.). – Гжель: ГГХПИ, 2014. – С. 75–87.
28. Патійчук В. Класифікація релігійно-паломницьких турів за різноякісними ознаками / В. Патійчук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Географічні науки. – 2015. – № 14 (315). – С. 36–48.
29. Патійчук В. О. Україна в системі міжнародного релігійно-паломницького туризму / В. О. Патійчук // Наук. вісн. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки. – 2002. – № 1.– С. 223–227.
30. Патійчук В. Функціональні особливості організації релігійно-паломницьких турів / В. Патійчук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Географічні науки. – Луцьк: Вежа-Друк, 2015. – № 15 (316). – С. 23–31.
31. Патійчук В. Функціональні особливості організації релігійно-паломницьких турів / В. Патійчук // Наук. вісн. Східноєвроп. нац. ун-ту ім. Лесі Українки. Серія: Географічні науки. – 2015. – № 15 (316). – С. 23–31.

32. Религиозный туризм [Электронный ресурс]. - Режим доступа: <http://travelluxtour.info/vidy-turizma/religioznyi-turizm/>
33. Релігійний туризм як історико-суспільне явище [Електронний ресурс]. - Режим доступа: file:///C:/Users/Admin/Downloads/Uk_mssh
34. Сапелкіна З. П. Релігія і культура. Релігійний туризм: навч. посіб. / З. П. Сапелкіна. – К.: Вид-во Акад. праці і соц. відносин Федер. проф. спілок України, 2012. – 220 с.
35. Стельмах О. А. Спеціалізований туризм. [Електронний ресурс]: курс лекцій для студ. ден. та заоч. форм навчання спец. 8.14010301 «Туризмознавство (за видами)» / О. А. Стельмах. – Донецьк: [ДонНУЕТ], 2011. – 300 с.
36. Стельмах О. А. Спеціалізований туризм: Методичні вказівки для самостійної роботи студентів денної та заочної форми навчання, напрямок підготовки „Туризм”. – Донецьк: ДонНУЕТ ім. М. Туган- Барановського, 2011. - 96 с.
37. Тызыхова П. А. Новая коронавирусная инфекция (COVID-19): влияние на экономическое состояние и развитие российского туристического бизнеса / Тызыхова П.А., Прохорова В.В. // Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования. – 2020. – № 2 (44). – С. 154-159.
38. Христов Т. Т. Религиозный туризм / Т. Т. Христов. – М.: Academia, 2003. – 286 с.
39. Христов Т. Т. Религиозный туризм: учеб. пособие / Т. Т. Христов. – 4-е изд., испр. – М.: Академия, 2008. – 288 с.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Релігійний туризм і паломництво: спільні та відмінні риси

Релігійний туризм	Паломництво
Сприйняття об'єкта	
Сакральнo-мистецьке убранство	Культ, поклоніння
Мета	
Ознайомлення з духовною та історичною спадщиною народу, духовними досягненнями народів інших країн, розуміння суті їхньої релігії; до програми огляду зараховано сакральні об'єкти як складову комбінованих турів	Не лише відвідування сакральних об'єктів, а прославлення Бога; вияв віри, пов'язаний з певними територіями й об'єктами; самовдосконалення; одержання благодаті; здійснення релігійного обряду чи участі в ньому
Мотивація (потреба)	
Пізнання, досліджує й вивчає релігійну спадщину	Бажання зцілитися, помолитися за рідних,
під час екскурсій із відвідуванням монастирів, храмів, музеїв; супроводжує екскурсивод; можлива участь у богослужінні, хресних ходах	набратися сил, отримати благословення на початок відповідальної справи; висловлення вдячності за блага, вияв відданості вірі, отримання сенсу буття, утвердження на духовній ниві, ознайомлення з культурним надбанням країни; внутрішня потреба спілкування з Творцем

Місія (спонукальний мотив)	
Пізнання, цікавість, відпочинок, а то й розвага; зазвичай не бере участі в богослужіннях; переважно ознайомлюється з культурною складовою процесу і зовнішніми атрибутами віри – пізнає історію й культуру релігії, милується красою архітектурних форм, іконами, мистецьким оформленням храмів	Каяття, очищення сумління, прославлення Бога; напружена духовна праця (молитва, піст, участь у богослужінні), виконання необхідної фізичної праці (будівництво, прибирання території монастиря)
Світогляд людини	
Можуть бути атеїстами, чи прихильниками іншої релігії	Дуже релігійні люди зі сформованим світоглядом і системою цінностей
Туристичний продукт	
Пропонують тур агенти й туроператори; чітко визначено туристичну подорож, умови, зміст програми перебування подорожуючих	Як такого немає
Організаційні моменти під час створення туру	
Висувають вимоги щодо сервісного обслуговування; користуються послугами індустрії туризму, послугами тур агентів чи туроператорів, що	Прочанський (паломницький) рух неорганізований, часто без відома й участі Духовної особи; однак може супроводжувати представник

реалізують	релігійної
тур продукт; слід запропонувати спільну молитву туристам дуже толерантно, з огляду на їхній морально-духовний рівень чи наявність у групі представників інших конфесій чи релігій; для туристів може бути недоступним відвідання деяких сакральних об'єктів	організації; не висувають вимог до сервісного обслуговування; прочани живуть і харчуються при храмах, монастирях, виконують фізичну працю; молитва є важливою й повсякчасною; можуть обмежуватися споживанням деяких видів їжі, розвагами
Приуроченість до подій	
Не приурочені до релігійних свят, приурочені до духовних мистецьких фестивалів	Приурочені до дня святкування пам'яті святого, іменем якого названо храм
Тривалість подорожі	
Менша	Більша
Форма одягу	
Не має значення	Чітко регламентована
Норми поведінки	
Елементарна етика; ознайомлений і поважає місцеві закони та звичаї; погоджено можливості фотографування та відео знімання	Готовність поступитися звичному способу життя (колом спілкування, задоволеннями, харчуванням для досягнення своїх духовних і моральних цілей), певні обмеження, добровільне взяття на себе обов'язків діяльності в умовах певних труднощів; здатність

	<p>жертвувати часом і матеріальними благами, участь у культових діях; піша хода до сакральних об'єктів</p>
--	--

Додаток Б

Додаток В

Конфесійна структура віруючих за регіонами України

Додаток Г

Спеціалізовані ніші релігійного туризму

Назва ніші	Опис	Цільова група	Приклади
Паломництво	Паломництво - це подорож до релігійного чи духовного місця з метою пережити релігійне чи особисте просвітлення. Світське паломництво, таке як відвідування природи як джерела духовного натхнення, сюди не входить	Приваблює переважно віруючих; більшість європейських паломників подорожують на Близький Схід, не залежно від того християни вони чи мусульмани	Паломництво до Мекки
Відвідування священних місць	Це поїздки з метою відвідування священних місць. Сюди входять важливі місця з давніх релігій, такі як могильники корінних американців	Приваблює переважно невіруючих	Екскурсія в Мачу-Пікчу
Церковний туризм	Екскурсії з метою відвідування пам'яток, таких як церкви, храми та мечеті	Приваблює переважно невіруючих	Відвідування мечетей у Стамбулі
Подорож з метою місії або богослужіння	Це поїздки з метою богослужіння, проведення святих ритуалів, поширення віри, участь у благодійності	Приваблює переважно віруючих; тісно пов'язана з паломницьким туризмом	Розмірковуючи в буддистському монастирі в Бангкоку

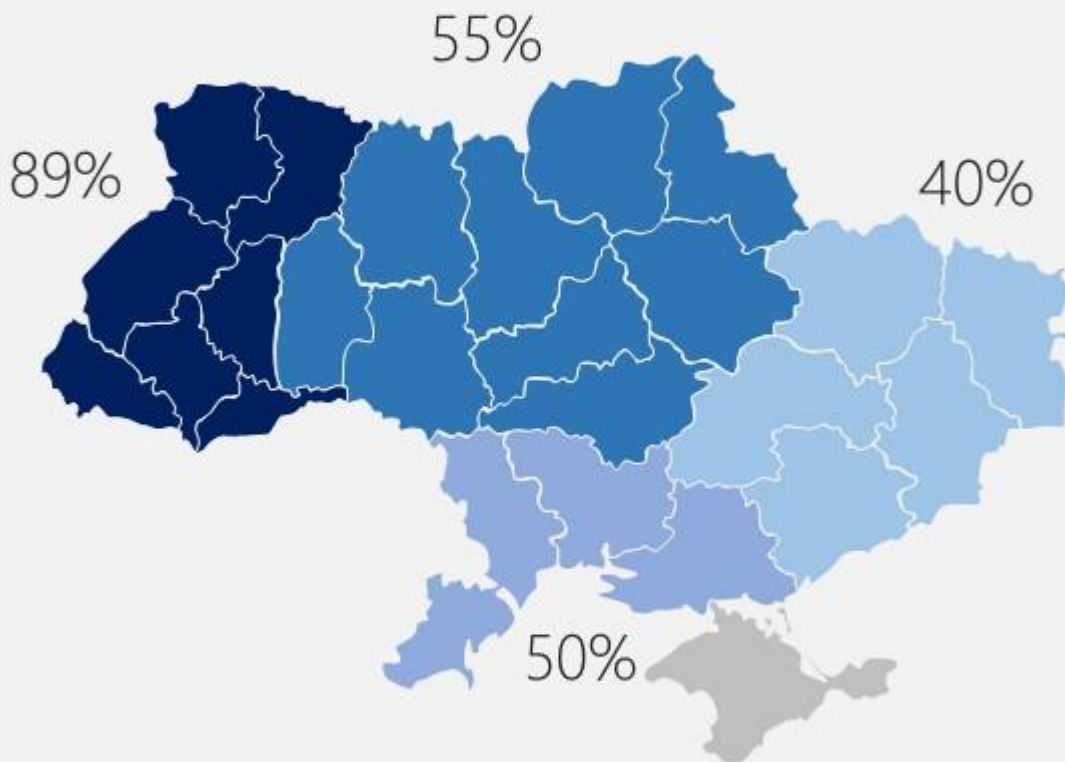
Додаток Д

МУСУЛЬМАНИ В УКРАЇНІ

Додаток Е

Найбільш релігійним є захід України

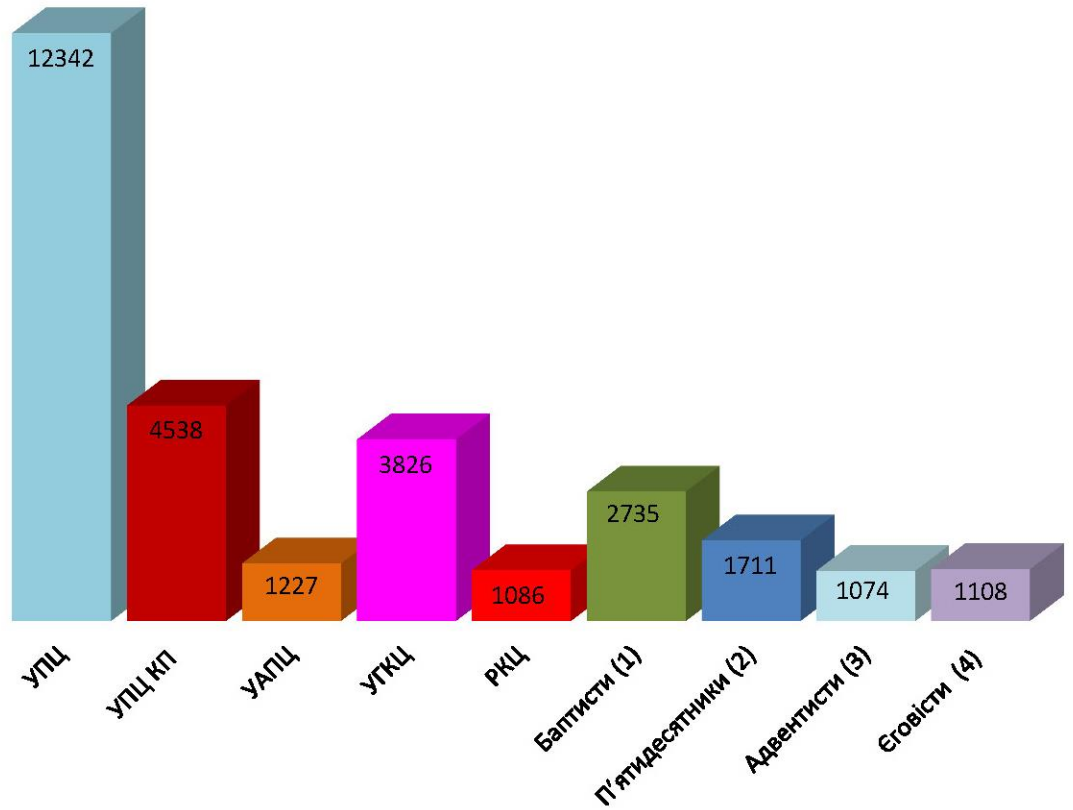
Частка людей, які відповіли, що релігія є важливою

Джерело: Центр Разумкова

BusinessViews

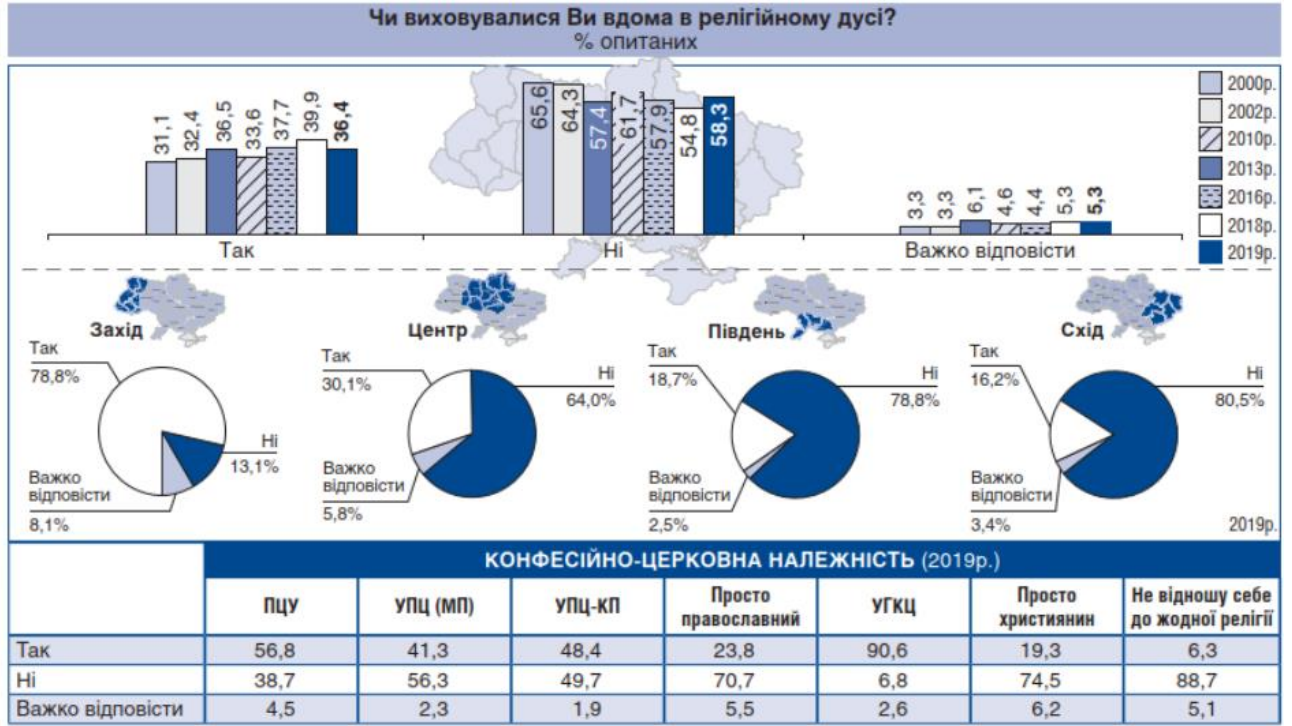
Додаток Є

ЧИСЕЛЬНІСТЬ ХРИСТІЯНСЬКИХ КОНФЕСІЙ НА УКРАЇНІ

- 1 — Всеукраїнський союз об'єднань євангельських християн-баптистів
 2 — Всеукраїнський союз церков християн віри євангельської-п'ятидесятників
 3 — Українська уніонна конференція церкви адвентистів сьомого дня
 4 — Релігійні організації Свідків Єгови в Україні

Додаток Ж

Додаток 3

Різновиди туризму в Україні

